

© Видавець Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України, 10.04.2026
Це – препринт відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

Автор підтверджує, що даний препринт відповідає всім вимогам Договору приєднання
https://arxiv.nas.gov.ua/public/accession_agreement.html

Обґрунтування температури процесу селективного каталітичного відновлення оксидів азоту на алюмомідноцинковому каталізаторі

Зберовський Василь ^[0000-0003-3275-1864], Стасевич Рішард ^[0000-0003-3007-1638],
Власенко Василь ^[0000-0001-6448-7944]

Інститут геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України, вулиця Сімферопольська, 2А, Дніпро,
49005, Україна

igtmdep16@gmail.com

Анотація. У публікації досліджується проблема екологічної безпеки під час виробництва азотної кислоти, що супроводжується шкідливими викидами оксидів азоту у спрацьованих газах. Автори розглядають метод селективного каталітичного відновлення оксидів азоту за допомогою аміаку на спеціальному алюмомідноцинковому каталізаторі. Доведено, що традиційне низькотемпературне СКВ призводить до екологічної проблеми «прослизання аміаку» в атмосферу. Натомість підвищення температури процесу до 340–350°C дозволяє створити оптимальний баланс: досягається ефективна конверсія NO_x , а «прослизання» аміаку наближається до нуля. Завдяки наявності оксиду цинку в каталізаторі вдається уникнути спікання кластерів оксиду міді за таких високих температур. В результаті дослідження нового технологічного режиму досягнуто ступінь очищення від NO_x на рівні 99,8-99,9 %. Концентрація забруднювачів у газі знижується до 2-5 мг/м³, що із великим запасом відповідає жорстким сучасним екологічним нормам та Директивам ЄС

Ключові слова: оксиди азоту, селективне каталітичне відновлення, алюмомідноцинковий каталізатор, аміак, екологічні норми.

1 Вступ

Виробництво азотної кислоти є важливою ланкою різних промислових процесів виробництва: мінеральних добрив (аміачна селітра, карбамідо-аміачні суміші та інш.), вибухових речовин (тротил, нітрогліцерин), ракетного палива (меланж), барвників, пластмас та штучних волокон також при виробництві електроніки та у металургії. Незважаючи на те що технологія отримання азотної кислоти має столітню історію, виготовлення досі супроводжується значними екологічними ризиками. Основними забруднювачами спрацьованих газів є оксиди азоту NO_x (переважно суміш NO та NO_2).

В умовах посилення глобального екологічного законодавства, зокрема Директиви ЄС про промислові викиди, норми концентрації оксидів азоту у хвостових газах виробництва азотної кислоти становлять 10–154 мг/м³ для нових заводів та 10–185 мг/м³ для існуючих

потужностей [1]. Для енергетичних комплексів, що спалюють вуглеводневе паливо ці норми ще жорсткіші, зокрема відповідно до Директиви ЄС про промислові викиди та Готенбурзького протоколу значення наближаються до рівнів 50 мг/м^3 для нових газових турбін на природньому газі [2].

На сьогодні найбільше поширення набули методи селективного каталітичного відновлення (СКВ) з використанням аміаку або сечовини у якості відновника. Одна з проблем СКВ з використанням аміаку є проблема так званого «прослизання аміаку». У прагненні досягти глибокого очищення у реактор подають надлишок аміаку, який, не прореагувавши, потрапляє в атмосферу, створюючи нову екологічну проблему.

З метою підвищення екологічності процесу виробництва азотної кислоти було проведено лабораторні дослідження процесу СКВ оксидів азоту аміаком на алюмомідноцинковому каталізаторі. Дослідження торкнулися хімічного складу каталізатора, температури процесу СКВ та об'ємного співвідношення аміаку до оксидів азоту в газовій суміші перед шаром каталізатора. За результатами лабораторних досліджень подано заявку та отримано патент на корисну модель на спосіб очищення спрацьованих газів виробництва азотної кислоти [3].

2 Результати дослідження

Одним з найважливіших аспектів способу є температурний режим перебігу процесу СКВ. Встановлено, що підвищення температури процесу до $340\text{--}350^\circ\text{C}$ підвищує ефективність конверсії NO_x та дозволяє уникнути «прослизання» аміаку (рис. 1). Для порівняння низькотемпературне СКВ з використанням традиційних ванадієвих або мідних каталізаторів відбувається при температурах $200\text{--}280^\circ\text{C}$. За таких умов маємо високу швидкість реакції $\text{NO} + \text{NH}_3$ але кінетика окиснення аміаку киснем відбувається надто повільно. Це дозволяє ефективно відновлювати NO_x , але будь-який надлишок аміаку «прослизає» через шар каталізатора.

Рис. 1. Порівняння параметрів існуючого та нового способів.

Підвищення температури дозволяє підвищити ефективність конверсії NO_x але при температурах вище 400°C на алюмомідноцинковому каталізаторі зростає інтенсивність паразитного окиснення аміаку з утворенням NO_x та N_2O , що може призводити до вторинного забруднення і зниження ефективності процесу. Лабораторно встановлено, що у температурному інтервалі $340\text{--}350^\circ\text{C}$ досягається оптимальний баланс, за якого аміак ефективно відновлює NO_x до азоту, а його «прослизання» наближається до нуля.

Температура процесу має безпосередній вплив не лише на протікання хімічних процесів але й на сам каталізатор. Досліджуваний каталізатор має скоринкову структуру отже є відносно крихким та схильним до спікання. Саме тому важливе співвідношення оксидів цинку та міді. Частинки ZnO фізично розділяють кластери оксиду міді, запобігаючи їх спіканню (агломерації) під час високотемпературної обробки та експлуатації. Це критично важливо при $350^{\circ}C$, оскільки чистий оксид міді схильний до втрати активної поверхні.

3 Висновки

1. В результаті очищення вдалося досягти ступеня очищення вихідної газової суміші від NO_x на рівні 99,8-99,9 %. Концентрація NO_x в очищеному газі становить 2-5 mg/m^3 , що відповідає значенню 0,0001-0,0002 % об. та є значно нижчим за нормативні вимоги - 103 mg/m^3 або 0,005 % об.

2. За рахунок підвищення температури спрацьованих газів перед реактором до $350^{\circ}C$ вдалося уникнути ефекту «прослизання» аміаку, що є необхідною речовиною в процесі селективного каталітичного очищення спрацьованих газів від оксидів азоту. Наявність даних

Список посилань

1. ECE/EB.AIR/117. Guidance document on control techniques for emissions of sulphur, nitrogen oxides, volatile organic compounds and particulate matter (including PM_{10} , $PM_{2.5}$ and black carbon) from stationary sources. united nations economic commission for europe, executive body for the convention on long-range transboundary air pollution. – Geneva: United Nations, 2015. – 264 p.
2. Directive (EU) 2015/2193 of the european parliament and of the council of 25 november 2015 on the limitation of emissions of certain pollutants into the air from medium combustion plants // Official Journal of the European Union. – 2015. – vol. L 313. – 19 p.
3. Патент 160369 Україна, МПК В01D 53/00. Спосіб очищення спрацьованих газів виробництв азотної кислоти / Стасевич Р.К., Жигайло Б.Д., Зберовський В.В., Вайло І.Р. (Україна); заявник та патентовласник Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України. — № u 2025 03412; заявл. 26.11.2024; опубл. 03.09.2025, Бюл. № 36.